

УДК 658.114.5

М. А. Міненко,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД,
Національний університет харчових технологій

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Проведено аналіз теоретико-методологічних підходів щодо налагодження роботи інтегрованих виробничих об'єднань в аграрному секторі економіки. Запропоновано механізм організації діяльності сучасних фахових формувань.

Theoretical and methodological approaches to regulation of activity of integrated industrial units in agrarian sphere of economics were analyzed. The organization mechanism of activity of modern professional formations was suggested.

Ключові слова: інтегровані виробничі об'єднання, виробничі аграрно-промислові об'єднання, науково-виробничі об'єднання, виробничі об'єднання у сільському господарстві, фахові виробничі формування.

Key words: integrated industrial units, industrial agrarian-and-production units, research-and-production units in agriculture, professional industrial units.

ВСТУП

Розвиток виробничих об'єднань в аграрному секторі економіки пройшов досить складний та цілеспрямований шлях від створення кооперативів, заводів-комбінатів, радгоспів-заводів та агроіндустріальних комбінатів до організації діяльності інтегрованих формувань повного виробничого циклу. Еволюційні перетворення виробничих об'єднань відбувалися під впливом зміни економічної системи України на конкретному історичному етапі становлення як у складі колишнього СРСР, так і за часів незалежності. У міру конкретизації місця та ролі виробничих об'єднань у загальнодержавній системі управління і системах управління різних галузей вибудовувалась організаційна структурна схема управління таких формувань та механізм їх організації діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Для ґрунтовного висвітлення особливостей становлення інтегрованих формувань пропонуємо дослідити методологічні підходи щодо створення й організації діяльності виробничих аграрно-промислових об'єднань, науково-виробничих об'єднань і виробничих об'єднань у сільському господарстві. Це дасть можливість зрозуміти еволюцію наукової думки та проаналізувати практичний досвід, який можна використати при обґрунтуванні алгоритму побудови сучасних фахових формувань і визначенні напрямів їх діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження автора показують, що протягом 1965—1975 рр. вчені почали системніше аналізувати діяльність інтегрованих формувань, результатом чого стали проекти положень, які, на думку науковців, могли теоретично і методологічно визначити механізм функціонування та напрями діяльності об'єднань. Згідно із "Загальним положенням про виробничі аграрно-промислові об'єднання" виробниче аграрно-промислове об'єднання є первинною формою організації й управління суспільного виробництва, в якій на основі раціональної спеціалізації та кооперації сільськогосподарських підприємств і підприємств переробної промисловості досягається органічне поєднання виробництва сільськогосподарської сировини з його промисловою переробкою. Об'єднання створювалося з метою збільшення обсягів і підвищення економічної ефективності виробництва, зниження витрат, подолання сезонності при використанні виробничих потужностей та трудових ресурсів сільськогосподарських і промислових підприємств, скорочення транспортних витрат, підвищення якості продукції, що випускається, поліпшення використання всіх ресурсів виробництва, вирішення важливих соціальних завдань [3]. При цьому поєднувалося централізоване планове керівництво з господарською самостійністю, ініціативою об'єднання і господарств, що до ньо-

го входили, підприємств та інших виробничих одиниць. До складу об'єднання могли входити:

— у державне аграрно-промислове об'єднання: радгоспи, радгоспи-заводи, одне або кілька підприємств переробної промисловості, підприємства з обслуговування основного виробництва;

— у державно-кооперативне аграрно-промислове об'єднання: радгоспи, радгоспи-заводи, колгоспи, міжколгоспні та державно-колгоспні підприємства (організації), державні та кооперативні підприємства переробної промисловості, підприємства з їх обслуговування.

Схвалене Положення поширювалось і на інші типи виробничих об'єднань:

— аграрно-збутові: у складі сільськогосподарських підприємств і підприємств торгівлі;

— аграрно-промислово-збутові: у складі сільськогосподарських підприємств, підприємств переробної промисловості й торгівлі;

— міжколгоспні: у складі колгоспів і підприємств з їх обслуговування.

При створенні об'єднання враховували виробничо-технічну потужність господарств і підприємств, що входили до його складу: однорідність продукції, що випускалась; можливість створення на їх базі єдиного виробничо-господарського комплексу; можливість подальшої спеціалізації й концентрації виробництва в обсягах, що забезпечують впровадження передових методів праці; раціональне єднання сировинної зони з переробними та збутовими підприємствами; можливість організації раціональної системи управління.

Основними завданнями виробничого аграрно-промислового об'єднання були:

— планомірний та пропорційний розвиток виробництва, виконання планових завдань за максимального використання виробничих ресурсів і резервів;

— інтенсифікація та раціоналізація виробництва, переробки і збуту сільськогосподарської продукції як взаємопов'язаного технологічного комплексу, підвищення його економічної ефективності;

— раціональне використання й охорона землі, розвиток необхідних додаткових галузей у сільському господарстві;

— повне використання, своєчасне оновлення й розширення основних фондів, підвищення ефективності капітальних вкладень;

— розробка заходів з територіальної й галузевої концентрації та спеціалізації виробництва, заходів щодо удосконалення розміщення продуктивних сил у межах території, на якій діє об'єднання;

— дотримання спільних інтересів та економічної вигоди для всіх виробничих одиниць, що входять до нього;

— узгодження програми робіт для всіх учасників;

— забезпечення всебічного вирівнювання умов оплати праці й матеріального стимулювання для однотипних підприємств і категорій працівників;

— планомірна робота з подолання відмінностей у формах і системах оплати праці, що застосовуються, нормах і тарифних розцінках;

— подолання відмінностей у структурі розподілу валового доходу між державними і кооперативними сільськогосподарськими, виробничими та іншими підприємствами, що входять до складу об'єднання;

— раціональний розподіл трудових ресурсів і рівномірне використання їх протягом року;

— всебічне використання досягнень науки і передового досвіду, їх впровадження у сільськогосподарське і промислове виробництво;

— впровадження наукової організації праці та управління, методів планування, машинної обробки виробничої, фінансової документації й інших сучасних засобів оргтехніки;

— здійснення заходів щодо соціального розвитку колективних господарств і підприємств, що входять до складу об'єднання;

— поліпшення культурно-побутових і житлових умов працівників об'єднання;

— здійснення необхідних заходів з охорони навколишнього природного середовища;

— всебічний розвиток соціалістичного змагання;

— організація обміну виробничим досвідом.

Схему управління виробничим аграрно-промисловим об'єднанням наведено на рис. 1.

Механізм функціонування таких об'єднань забезпечував виконання конкретних виробничих завдань шляхом прийняття індивідуальних і колегіальних рішень. Для кожного учасника об'єднання було визначено його місце та роль, процедуру обрання (призначення керівників і керівних органів), їх права й обов'язки. Наявність дієвих колегіальних органів об'єднання забезпечувало підвищення професійного підходу при виробленні рішень, давало змогу мінімізувати зловживання посадових осіб, посилювало мотивацію кожного працівника і суб'єктів господарювання, що входили до складу формування.

З наукової і практичної точки зору теоретико-методологічні основи створення й організації функціонування науково-виробничих об'єднань мали певні особливості, що знайшло відображення в "Загальному положенні про науково-виробничі об'єднання".

Положення передбачало, що науково-виробниче об'єднання (НВО) є єдиним науково-виробничим і господарським комплексом, до складу якого включаються науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські та технологічні організації (надалі — науково-технічні одиниці), а також дослідні заводи (фабрики), пус-

Рис. 1. Схема управління виробничим аграрно-промисловим об'єднанням*

* Складено автором.

ко-налагоджувальні, шеф-монтажні й інші організації залежно від завдань, поставлених перед об'єднанням (надалі виробничі одиниці), що забезпечують випуск дослідних зразків, обробку й випуск перших промислових партій нової продукції або дослідно-промислових зразків нової техніки [2]. Головними завданнями науково-виробничого об'єднання були:

- прискорення науково-технічного прогресу в промисловості, галузі (підгалузі) на основі використання науково-технічних досліджень, нової техніки, технології й організації виробництва;
- розробка науково-технічних прогнозів із важливих науково-технічних проблем, пов'язаних із підвищенням техніко-економічного рівня виробництва й продукції, що випускалася, а також планів і програм щодо реалізації;
- створення у стислі терміни зразків нових машин, обладнання, приладів та інших виробів і матеріалів, технологічних процесів, засобів меха-

нізації і автоматизації, автоматизованих систем управління;

- передача для організації масового і серійного виробництва виробничим об'єднанням (комбінатам) і підприємствам повністю налагодженої нової техніки;

- координація науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, що здійснювалися галузевими науково-дослідними, проектно-конструкторськими та технологічними організаціями, вузами, виробничими об'єднаннями (комбінатами) і підприємствами;

- надання необхідної допомоги у підвищенні кваліфікації робітників, керівних працівників і спеціалістів виробничих об'єднань (комбінатів) та підприємств, що використовували результати наукових дослідів і технічних розробок НВО;

- забезпечення планомірного і пропорційного розвитку всього науково-виробничого комплексу;

- всебічне підвищення ефективності праці робітників об'єднання й ефективності наукових дослідів і технічних розробок;

- спеціалізація науково-технічних і виробничих одиниць НВО;

- систематичне зниження собівартості розробок;

- удосконалення планування й управління, впровадження наукової організації праці та виробництва;

- підвищення ролі економічних методів в управлінні об'єднанням;

- удосконалення організації внутрішнього господарського розрахунку;

- здійснення всіх необхідних заходів з охорони повітря, землі та водойм від забруднення промисловими і господарськими викидами, стічними водами і відходами виробництва, а також з боротьби із шумами й радіоперешкодами;

- всебічний розвиток соціалістичного змагання;

- забезпечення широкої участі працівників в управлінні виробництвом;

- здійснення заходів щодо соціального розвитку колективу об'єднання;

- поліпшення культурно-побутових і житлових умов працівників;

- створення найбільш сприятливих і безпечних умов праці.

При створенні об'єднання враховували: спеціалізацію організацій і підприємств, що виконували окремі стадії процесу "дослід — виробництво"; територіальне розміщення організацій і підприємств, що входили до об'єднання; наявність науково-технічних зв'язків між організа-

ціями і підприємствами, що входили до об'єднання.

Аналіз показує, що структура управління науково-виробничого об'єднання певною мірою відповідала структурі управління виробничим аграрно-промисловим об'єднанням. Разом з тим, функції елементів системи управління НВО, їх підпорядкованість, взаємозалежність і перелік структурних одиниць мали певні особливості, зокрема поєднання індивідуального та колегіального механізму прийняття рішень, а також можливість безпосередньо бути причетним до цього процесу достатньої кількості провідних спеціалістів і всього колективу НВО. Ця особливість може бути використана для ефективного управління фахових формувань сучасного зразка. Узагальнюючу схему управління науково-виробничого об'єднання наведено на рис. 2. Кінцевий варіант "Положення про науково-виробничі об'єднання" було затверджено Постановою Ради Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 року № 1062 [2].

На виконання цієї Постанови Рада Міністрів СРСР 7 грудня 1978 року своєю Постановою за № 1009 затвердила "Положення про виробничі об'єднання у сільському господарстві" [1].

Затвержене Положення визначало, що виробничі об'єднання у сільському господарстві є єдиним виробничо-господарським комплексом, діяльність в якому здійснюється на основі спеціалізації, концентрації і кооперації виробництва, централізації ряду виробничо-господарських функцій і ресурсів з метою досягнення найвищої ефективності такої діяльності.

Згідно з Положенням до складу об'єднання на добровільних засадах мали право входити колгоспи, радгоспи, міжгосподарські підприємства (організації), підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, автотранспортні й інші державні та кооперативні підприємства й організації за всіма напрямками їх діяльності. Крім того, до складу об'єднання входили тільки колгоспи, міжколгоспні підприємства (організації) та інші кооперативні підприємства і організації, тільки радгоспи, інші державні підприємства і організації або водночас колгоспи, радгоспи, інші державні та кооперативні підприємства й організації [1].

Було визначено дві основні форми виробничих об'єднань у сільському господарстві:

— галузеве виробничі об'єднання, яке створюється на базі спеціалізованих на даному виді сільськогосподарської продукції господарств у межах одного або кількох адміністративних районів або області, краю, республіки;

Рис. 2. Схема управління науково-виробничим об'єднанням*

* Складено автором.

— територіальне виробничі об'єднання у сільському господарстві, яке створюється, як правило, у межах адміністративного району на базі господарств, що виробляють кілька видів товарної продукції, а також на базі окремих спеціалізованих господарств.

Мінімізації негативних проявів створенню виробничого об'єднання мало передувати всебічне вивчення майбутніми учасниками, за допомогою господарських органів і науково-дослідних установ, питань, пов'язаних з організацією і діяльністю нового формування, включаючи питання про можливий ефективний склад підприємств і організацій майбутнього об'єднання, його виробничу спеціалізацію та потужність, з урахуванням перспективного плану економічного і соціального розвитку району, області, краю, республіки. Головними завданнями виробничих об'єднань у сільському господарстві на той період було визначено:

Рис. 3. Схема управління виробничим об'єднанням у сільському господарстві*

* Складено автором.

- збільшення обсягів виробництва та продажу державі сільськогосподарської продукції;
- виконання державних планів закупок і договорів контрактації сільськогосподарської продукції;
- виконання завдань щодо отримання прибутку та за іншими показниками державного плану;
- внесення платежів до бюджету;
- забезпечення своєчасних розрахунків із банками та постачальниками, кожним підприємством і організацією, що входили до складу об'єднання;
- запобігання втрат сільськогосподарської продукції, поліпшення її зберігання і транспортування;
- розвиток переробки сільськогосподарської сировини;
- підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва;
- підвищення якості та зниження собівартості продукції;
- забезпечення економічного обґрунтування спеціалізації і концентрації виробництва на підприємствах та в організаціях об'єднання;
- ефективніше використання виробничих ресурсів і можливостей кожного підприємства та організації, що входять до складу об'єднання;
- розробка оптимальних планів забезпечення планомірного розвитку колгоспів, радгоспів,

- інших підприємств і організацій, що входять до складу об'єднання;
 - вирівнювання економічних умов розвитку й удосконалення відносин підприємств і організацій всередині об'єднання;
 - широке використання досягнень науки, техніки і передового досвіду в технології та організації сільськогосподарського виробництва;
 - забезпечення ефективного використання землі, основних фондів, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів;
 - раціональне використання й підвищення ефективності капітальних вкладень;
 - скорочення термінів і зниження вартості будівництва;
 - забезпечення своєчасного виконання завдань з капітального будівництва;
 - введення в дію основних фондів і промислових потужностей;
 - повне використання виробничих потужностей;
 - удосконалення планування, управління і господарського розрахунку;
 - впровадження наукової організації праці і виробництва;
 - розробка і реалізація заходів щодо соціального розвитку трудових колективів об'єднання;
 - поліпшення культурно-побутових і житлових умов для працівників;
 - створення найбільш сприятливих умов і безпечних умов праці;
 - всебічний розвиток соціалістичного змагання за досягнення високих виробничо-економічних показників;
 - забезпечення широкої участі працівників у управлінні виробництвом;
 - проведення всіх необхідних заходів з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.
- "Положення про виробничі об'єднання у сільському господарстві" було офіційно затверджено документом, який теоретико-методологічно і практично давав можливість зареєструвати й налагодити діяльність формування суб'єктів господарювання на території будь-якої адміністративної одиниці СРСР. Цей документ забезпечував керівників інституційного рівня інформацією щодо місця та ролі об'єднання у державній вертикалі управління галузями, а керівників інших управлінських рівнів — розумінням побудови і функціонування системи управління об'єднанням, а також детально розкривав права й обов'язки кожного елемента цієї системи (рис. 3).

ВИСНОВОК

Аналіз положень про інтегровані виробничі об'єднання засвідчує, що механізм організації су-

часних фахових формувань повинен бути досить конкретизованим. Цей процес має характеризуватися певною етапністю. На першому етапі доцільно визначити кількість засновників (учасників), місцезнаходження об'єднання, функціональні напрями діяльності, потенційні обсяги виробництва сировини й переробки, можливі ринки збуту продукції, перелік зацікавлених сторін, провести збори засновників, на яких затверджується Установчий договір.

На другому етапі необхідно розробити організаційні документи, що регламентуватимуть діяльність об'єднання. Передбачений цими документами економічний механізм має регулювати внутрішні й зовнішні відносини формування, визначити порядок розрахунків за продукцію, що поставляється на переробку, та відповідальність партнерів за договірними зобов'язаннями. Відносини об'єднання із зовнішніми суб'єктами ринку бажано будувати на взаємовигідних договірних принципах, а з державними органами — на основі чинних законодавчо-нормативних актів, що стосуються регулювання його діяльності.

Паралельно з проектом статуту об'єднання розробляють організаційну структурну схему управління за єдиним принципом "знизу-догори", забезпечуючи оперативну керуваність і мінімізацію витрат на утримання апарату управління. Розраховують також чисельності штатних працівників і визначаються їхні посадові обов'язки. Складають розрахунок витрат на діяльність апарату управління, накладних витрат, розробляють кошторис, що передбачає витрати, пов'язані з реєстрацією об'єднання, організацією діяльності та функціонуванням на конкретно визначений період.

Третій етап є заключним в організаційній роботі. На цьому етапі необхідно провести загальні збори засновників, на яких затвердити статут і всі напрацьовані організаційні документи, після чого зареєструвати формування в органах державної влади. Визначений механізм організації діяльності виробничих фахових формувань наведено на рис. 4.

Рис. 4. Механізм організації діяльності фахових виробничих формувань*

* Складено за дослідженнями автора.

Література:

1. Про затвердження Положення про виробничі об'єднання у сільському господарстві // Збірник постанов ради Міністрів СРСР. — 1978. — (Нормативний документ Ради Міністрів СРСР. Постанова від 7 грудня 1978 року № 1009).

2. Про затвердження Положення про науково-виробничі об'єднання // Збірник постанов ради Міністрів СРСР. — 1975. — (Нормативний документ Ради Міністрів СРСР. Постанова від 30 грудня 1975 року № 1062).

3. Доброхотов С.С., Литвинов В.М., Румянцев В.Б., Чумакова Л.А. Проект общего положения о производственном аграрно-промышленном объединении / Под ред. Н.П. Александрова, М.Д. Рогова, Б.Д. Клюкина. — М.: Печатно-множительное производство ВНИЭСХ, 1974. — 51 с.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2010 р.